

УДК 903.2:719

В.П. БАДЯК

Культурна спадщина поляків у Львові в пам'яткоохоронній діяльності радянських органів влади повесенних роки

З'ясовуються питання діяльності радянських органів влади щодо культурної спадщини поляків у Львові, в середині 40-х років внаслідок міждержавної угоди 9 вересня 1944 р. про їх виїзд на свою історичну батьківщину, розглядаються форми й методи збереження та використання архітектурних споруд передусім культового призначення, що втратили власника, акцентується увага на меморіально-монументальні об'єкти, яких не сприймала більшовицька ідеологія.

Ключові слова: культурна спадщина поляків, репатріація, охорона пам'яток, костьол, меморіал, реставрація, облік, оренда.

Середина 50-х років минулого століття, що була найважчим випробуванням цивілізації, позначена суттєвими демографічно-імміграційними змінами й втратами значної частки культурного надбання, в т.ч. української та польської людності. Великою мірою причиною цих катаклізмів стала злочинна депортаційна змова комуністичних режимів Польщі та СРСР, унаслідок чого понад 500 тис. українців опинилися в 1944–1951 роках за межами правічних земель Лемківщини, Західної Бойківщини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя (Закерзоння), котрі відійшли до Польщі; водночас майже 800 тис. поляків виїхали із західноукраїнських теренів (якщо точніше – повернулися на свою історичну батьківщину). Доля залишеної культурної спадщини (житла, храми, цвинтарі, рухомі цінності тощо) з обох боків установленого польсько-радянського кордону склалася по-різному, проте, на загал, драматично.

В умовах воєнної розрухи та суспільно-економічних пертурбацій і етноперемішень, культурна спадщина втратила власного творця, опікуна, стала беззахисною, перетворилася на об'єкт крадіжок і понівечення.

Про спадщину, вимушено полишену українцями в Закерзонні, згадується у низці праць, що почали з'являтися в час апогею кризи радянського тоталітарного режиму [1]. Раніше, коли вже й мовилося про це, то офіційно йменувалося «обміном (!) населенням відповідних національностей <...> прикладом відносин нового (!) типу між Радянським Союзом і державами, які ставали на шлях соціалістичного розвитку <...>. Такий взаємний обмін населенням, що відповідає принципам ленінської національної політики, був здійснений у дусі братерства і дружби народів» [2]. Коментувати цю лукаву фальшивку немає ні потреби, ні бажання, тим паче авторові цих рядків, який не тільки прилучився до написання, упорядкування, рецензування ряду праць з цієї болочної теми, але й особисто пережив її з батьками, родиною, односельцями з-під Сянку.

У контексті залишеної спадщини дещо з'ясуємо з проблеми повернення культурних цінностей. На переконання дослідників Польща – не без тиску союзної радянської адміністрації на підлегле керівництво УРСР – отримала величезну кількість раритетних музейних, бібліотечних й архівних цінностей, що законно перебували в українській власності, водночас, Україні не повернуто майже нічого [3].

Яскравою ілюстрацією цьому служить історія з двома невеликими звичайними дзвонами «Іван» і «Михайл» с. Літовиське. Чергове перекроювання радянсько-польських меж у 1951 р. змусило податися понад 32 тис. українців із 42 сіл і міст колишньої Дрогобицької області, частка якої відійшла Польщі, у некомфортні для бойків південно-східні степові області УРСР [4]. Літовисьчани, не маючи змоги забрати дзвони, насамперед з міркувань сповідування атеїзму в УРСР, закопали їх, сподіваючись на кращий час. Такий час наче настав. Діти й онуки переселенців у с. Дутчани на Херсонщині збудували храм, пам'ятаючи про свої дзвони на отчій землі. Не без труднощів їх знайшли наприкінці 1990-х років, але перевезти й досі не можуть, бо польське самоврядування хоче компенсації. До кого тільки не зверталися справжні господарі дзвонів і члени товариства депортованих, в т.ч. й до перших осіб держави – президентів О. Квасневського та В. Ющенка, але марно [5].

Аналогічна картина зринає, якщо заглибитися у проблему правового захисту об'єктів культурної спадщини українців, особливо впорядкування меморіальних місць, увічнення пам'яті загиблих на теренах Закарпаття. Дванадцять років знадобилося, щоб встановити в 2010 р. пам'ятник на кладовищі в с. Горасць Любачівського повіту, де поховано 217 українців, розстріляних вояками Армії Крайової 6 квітня 1945 р. Наймолодший жертви – шість місяців, найстаршим – 74 роки [6]. Більшість часу згаяно не на збір коштів, а на подолання супротиву з боку окремих польських можновладців. Польські посадовці якщо й погоджуються на увічнення пам'яті, то прискіпливо редагують тексти, прізвища замордованих – аби серед них не було бандерівців; оприлюднюють ці прізвища як «трагічно загиблих», наче від землетрусу чи транспортної пригоди. В с. Павлокома поблизу Перемишля викарбовано на монументі 366 таких прізвищ, – і жодного натяку про їхню національність. Так наполягала польська сторона, поспішно встановивши поруч хрест у пам'ять про 11 поляків, які загинули в 1939–1945 роках «від рук українських націоналістів». Досі немає жодних доказів, що загинули ці поляки власне від рук українців, як і відомостей де вони загинули й де поховані. Меморіал відкритий у травні 2006 р. за участю президентів обох держав [7]. Майже три роки чекає освячення й відкриття меморіалу в с. Сагринь Грубешівського повіту, де у березні 1944 р. вбито майже тисячу осіб.

Останнім часом керівництво Польщі й України охололо до цих проблем, насамперед з боку української влади.

Особливу впертість і наполегливість польська влада продемонструвала щодо намагання повного відновлення військового цвинтаря («Орлят») на території

Личаківського кладовища у Львові. Збудований у мілітарному дусі в міжвоєнний період пантеон возвеличував «захисників польського Львова» та «східних мало-польських кресів», він був зруйнований радянськими структурами (здебільшого в 1971 р.) і не міг бути відновлений у повному обсязі. Ще існував СРСР, як поляки взялися у 1990 р. за розчищення пантеону та його відновлення. Останнє набуло затяжного характеру, бо, на відміну від столичних київських чиновників, на заваді стали національно налаштовані не тільки львів'яни, але й товариства депортованих. Вони рішуче не погодилися на реанімацію мілітарно-імперських символів й епітафій пантеону. Лише з поваги до новообраного Президента В. Ющенка, підтримання його зовнішньополітичного курсу, Львівська міськрада погодилася на відкриття поховань, але за умови усунення конфліктних символів і бережливого ставлення до культурної спадщини українства на теренах Польщі [8].

Викладена конфліктна композиція історичних фактів має на меті сформувати у читача хоча б мінімальне уявлення про складні українсько-польські взаємини у сфері збереження й охорони обопільної культурної спадщини.

Об'єктом нашого подальшого дослідження обрано Львів. Про це місто написано багато – науково-історичного, романтичного, мистецтвознавчого, міфічного тощо, але зовсім мало на пам'яткоохоронну, нормативно-правову, ремонтно-реставраційну тему [9] – де принципово вирішується доля об'єкта культурної спадщини, засади збереження його естетико-архаїчної автентичності, можливо – й модернізації для комфортніших умов проживання, використання.

Апеляція до спадщини поляків обумовлена тим, що вони як панівна (привілейована) нація впродовж віків, складала більшість населення Львова й спромоглися на значні архітектурно-містобудівні досягнення, котрі внаслідок репатріаційної акції фактично втратили справжнього власника, господаря, стали беззахисними.

Очевидно зрине запитання, а що, власне, розуміється під «культурною спадщиною поляків»? Насамперед, це ті об'єкти, які мають виразне національне забарвлення: поховання (зокрема військові), пам'ятники, меморіальні таблиці, культові споруди – костели, монастирі римо-католицької приналежності. Жодною мірою не віднесемо сюди будівлі загального призначення, зведені під протекцією австрійського цісаря, талантом і зусиллями населення міста, а також за межами Львова: Ратуша, Галицький сейм (тепер Університет), Політехніка, Залізничний двірець, Оперний театр тощо.

Ставлення більшовицької влади до польського надбання поляки муслили відразу відчувати, коли шпальти щоденної газети «Вільна Україна», що почала виходити від 25 вересня 1939 р., зарясніли гострими антишляхетськими, антипанськими (антипольськими) матеріалами, карикатурами тощо.

Низка виразних мілітарних символів, що увінчували звитягу поляків у більшовицько-польській війні 1920 р., було прибрано без усялякого історико-естетичного аналізу. Як недолугу альтернативу дещо оперетковому пам'ятнику

королеві Яну III Собеському спішно встановили поруч пам'ятник сталінській конституції – своєрідний колаж із дерев'яного каркасу і бетонних скульптур, прикрашених справжніми червоними прапорами.

Нову владу цікавили питання пам'яток культури Львівщини, задля чого вона ухвалила відповідну постанову, створила комісію у складі П. Панча, надісланого з метою організації діяльності Львівської філії Спілки українських радянських письменників, учених І. Крип'якевича, М. Возняка й інших. Ця комісія повинна була надати інформацію про наявність музеїв, архівів, бібліотек і пам'яток старовини, що належали державним установам; розробити пропозиції для міської влади та приватних осіб щодо укрупнення профільних мистецьких колекцій і їх комплектування, вжиття інших заходів у галузі культури на засадах більшовицької ідеології [10].

Як у перший день Другої світової війни (1 вересня 1939 р.), так і в перший день німецько-радянської війни 22 червня 1941 р., Львів зазнав пошкоджень від німецьких авіабомб. Але в роки війни пошкодженими спорудами, передусім пам'ятками, ніхто не переймався, за винятком комунікаційних споруд. Ця справа відкладалася до встановлення мирного часу і налагодження матеріального забезпечення.

З приходом наприкінці липня 1944 р. Червоної Армії у Львів робота з ремонту чи відновлення зруйнованих пам'яток умовно велася у двох напрямках: 1) меморіально-цивільному та 2) архітектурно-мистецькому. Проте, обидва напрями, загалом, були єдиним процесом, у межах якого надавалися ідеологічні пріоритети або нівелювання.

Уже від 1 квітня 1944 р. діяла постанова Ради Народних Комісарів УРСР (з березня 1946 р. – Рада Міністрів УРСР) і Центрального комітету КП(б)У (з березня 1952 р. – КПУ) «Про благоустрій могил і увічнення пам'яті воїнів, які полягли в боротьбі за визволення і незалежність Радянської Вітчизни», яка вимагала від місцевих радянських, партійних і комсомольських органів узяти на облік усі військові кладовища, спільні й індивідуальні могили, впорядкувати та занести їх до Книги пам'яті [11].

До цієї роботи залучалося створене 15 грудня 1943 р. Управління у справах архітектури при РНК УРСР з відділом охорони пам'яток архітектури. Останній займався обліком, реставрацією та інспекцією пам'яток [12]. Відповідні структури були засновані в усіх областях УРСР, в т.ч. на Львівщині – 1 серпня 1944 р.

У Львові, як і в інших великих містах та історичних центрах, при виконкомі міськради було введено посаду головного архітектора міста, в обов'язки котрого входили також наглядові функції за пам'ятками, розробка заходів, проєктів щодо їх відновлення, ремонту, використання й збереження [13]. 14 червня 1946 р. Комітет у справах архітектури вніс Львів, Київ і Чернівці до списку міст всесоюзного значення з унікальними пам'ятками, збереження котрих треба було відтепер обов'язково враховувати під час проведення проєктно-планувальних і будівельних робіт [14].

Упродовж відносно короткого періоду у Львові були створені не стільки дієві пам'яткоохоронні структури, скільки окреслені напрямки, функціональні обов'язки не чисельних виконавців, якщо взяти до уваги, що у секторі охорони пам'яток працювала лише одна особа.

Тією чи іншою мірою вони долучилися до проведення нескладних робіт щодо впорядкування військових поховань, створення спільних могил. Така, наприклад, у смт. Брюховичах була влаштована на місці ліквідованого невеличкого польського військового кладовища, збудованого в 1937 р. для «Оборонців Львова». Цю добротну меморіальну споруду, до якої вели двомаршеві сходи від дороги, використали для перепоховання радянських фронтовиків, а також ліквідаторів із підрозділів НКВС, котрі здійснювали каральні операції в навколишніх селах проти воєв'як Української Повстанської Армії [15].

Аналогічно вчинено з Австрійським військовим кладовищем доби Першої світової війни на Личакові, де поховані кілька тисяч осіб різної національності: німців, чехів, угорців, словаків, українців, поляків... У 1946–1947 роках його зрівняли із землею, влаштувавши нові цивільні й військові поховання [16]. СРСР ніколи не підписував міжнародних конвенцій про охорону й відновлення військових могил, і тому нерадянські військові цвинтарі вважалися ворожими й підлягали ліквідації. Невдовзі радянські органи візьмуться за інші могили, діляниці на цвинтарях польських, українських, німецьких військових поховань.

Доволі складні питання доводилося вирішувати радянським органам з другим напрямом – архітектурно-мистецьким, передусім пам'ятками культурної архітектури.

Первісне обстеження визначних споруд Львова, проведене наприкінці вересня – на початку жовтня 1944 р. за участю представника Комітету у справах архітектури при РНК СРСР, засвідчило, що багато з них знаходиться у незадовільному стані. Так, костюл Св. Миколая «під час воєнних дій сильно пошкоджено, потрібний ремонт, хоча б тимчасовий»; ще нагальніше «чим-небудь накрити» потребував Домініканський костел, де в 1939 р. згоріли баня та ліхтар; на «значно пошкоджену» будівлю церкви Св. Параскеви розроблявся проект реставрації; синагогу «Золота Роза», що була пошкоджена під час війни, а відразу після її закінчення потерпала від місцевих мешканців, які розбирали пам'ятку для господарських потреб, користуючись відсутністю охорони, – необхідно було у прямому розумінні рятувати від руйнування [17].

З обстежених 2 тис. пам'яток архітектури в 14 областях України тільки одиниці не зазнали серйозних пошкоджень. Зринула важлива й важка проблема фінансування рятувально-реставраційних робіт пам'яток і забезпечення цього процесу кваліфікованими виконавцями. Задля цього Комітет у справах архітектури при РНК УРСР розпорядився у жовтні 1944 р. передбачити місцевими органами влади виділення на 1945 р. грошей для обстеження й аварійного ремонту давніх та цін-

них споруд. Наголошувалося, що великі відбудовні роботи повинні проводитися за особливим списком. Такий список на 1945 р. Комітет зобов'язав затвердити як список пам'яток союзного значення. З 21 об'єкта УРСР 5 розміщувалися у Львові: каплиця Боїмів, Успенська і Кривчицька церкви, собор Св. Юра та костіол Бернардинів [18].

Масштабність пам'яткоохоронних заходів вимагала також науково-методичного їх забезпечення. Певною мірою розв'язувати цю проблему були покликані проведені влітку 1945 р. всесоюзна (Москва) і республіканська (Київ) наради фахівців, насамперед головних архітекторів міст, де зверталася увага на першочерговість охорони пам'яток всесоюзного значення, забезпечення їх збереженості в умовах індустріально-урбанізаційного процесу [19], а також заснована в 1945 р. Академія архітектури УРСР на чолі з академіком В. Заболотним. Статут Академії передбачав участь її співробітників у пошуках і запровадженні нових методів реставрації та консервації пам'яток архітектури, їх збереження [20].

В умовах дещо хаотичних організаційних заходів, що ухвалювалися вищими структурами, та матеріальних нестатків стверджувати про плідну діяльність львівського обласного відділу у справах архітектури за 1945 р. зайве. Можна зазначити лише його роботи щодо фіксації (фотографування, малюнки, обміри) та паспортизації низки пам'яток, до яких залучалися архітектори Є. Нагірний, М. Нікодемівич, фотограф В. Пронь, були укладені угоди на обміри колегиї єзуїтів із залишками оборонної («Історичної») стіни та палацу Яблоновських; виготовлення 6 акварелей, головне Вірменського собору.

Гірше були справи із розробкою реставраційних проєктів. Із асигнованих з державного бюджету 105 тис. крб. за браком фахівців було використано 99,7 тис. крб. Виконавець цих робіт – облпроект – мав лише 30 із 61 належних за штатом осіб, тож більше половини робіт виконували сторонні спеціалісти. Зовсім кепсько було з реставрацією пам'яток. Виділені 50 тис. крб. на реставрацію каплиці Кампіанів при Кафедральному костіолі взагалі були не використані через брак матеріалів [21].

Певного оптимізму в цих, загалом незадовільних справах додала постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 6 грудня 1945 р. «Про заходи до впорядкування стану пам'ятників культури, старовини і природи на території Української РСР», якою затверджувалося «Положення про пам'ятники культури і старовини». В останньому оголошувалося: охорона пам'яток є важливою державною справою, залежно від наукової, історичної або художньої цінності, пам'ятки поділялися на пам'ятки загальносоюзного, республіканського і місцевого значення; історико-культурні пам'ятки та монументи підпорядковувалися Комітетові у справах культурно-освітніх установ, пам'ятки архітектури та пов'язані з ними пам'ятки монументального мистецтва й садово-паркової архітектури – Управлінню у справах архітектури [22]. Відповідну міжвідомчу підпорядкованість пам'яток було здійснено

на місцях. Практика засвідчила, що такий міжвідомчий поділ пам'яток був неефективний, на нього нарікали не один десяток років.

Утворена урядова комісія на чолі із заступником голови РНК УРСР поетом М. Бажаном затвердила «Інструкцію Комітету в справах культурно-освітніх установ при РНК УРСР і Управління в справах архітектури при РНК УРСР», визначила завдання щодо проведення обліку пам'яток, котрий охоплював первинний облік, укладання реєстру, вивчення та їх каталогізацію. Комісія розробила та надіслала на місця облікову документацію на всі види пам'яток тощо [23]. Згодом згадане управління видало й розіслало «Технічну інструкцію по експлуатації пам'ятників архітектури, які перебувають під державною охороною» [24].

З ухваленням згаданих нормативних документів маємо підстави стверджувати, що в Україні була віртуально створена інструктивно-правова пам'яткоохоронна система з у край слабким фінансово-матеріальним забезпеченням, на що всесоюзні відомства на той час ще не спромоглися.

У цьому контексті Львів мав певні особливості, пов'язані з наявністю вагомої польської культурної спадщини. Крім зовнішньої фіксації стану об'єктів, визначення матеріальних витрат на рятувальні роботи пошкоджених споруд, партійно-радянські органи зважали на їх архітектурно-мистецьку вартість, насамперед, на ідейно-культовий зміст.

У фонді колишнього партійного архіву Львівського обкому КПУ зберігаються довідки, підготовлені в середині 1945 р., напевно науковцями Інституту суспільних наук АН УРСР (керівник І. Крип'якевич), про історико-архітектурні об'єкти й природні місця Львова (Високий замок, «Могили Люблінської унії», Кайзервальд – місце вправ Січових Стрільців, львівські укріплення, Личаківське кладовище, гори Шимбека, Страчення, Лева тощо), пам'ятники, меморіальні таблиці, знаки, котрі «всі польські, щоб підкреслити польський характер міста» [25], як наголошується у довідці.

Цей наголос міститься, у свою чергу, в листі керівників Львівщини голові РНК УРСР М. Хрущову, що у Львові встановлено понад 20 пам'ятників на честь польських королів, генералів і жодних, які б «відображували історичну тягу корінного населення – українців до визволення від австро-угорського та польського гніту й приєднання до України, великого братнього народу Росії». Автори листа просять ухвалити постанову про спорудження пам'ятників Т. Шевченку та І. Франку, популярність яких серед найширших шарів населення міста й області величезна [26].

Ще один лист-довідка від 21 травня 1945 р. голові уряду УРСР інформує про пластичну панораму «Древній Львів», що відтворює історію міста XIII–XVIII ст. Над нею працювала від 1927 р. майстерня інженера-архітектора Я. Вітвіцького. Виконання роботи потребувало 2 млн. 117 тис. крб., закінчити планувалося в 1947 р. Наразі потрібна була допомога на поточний цей рік 430 тис. крб. Досі роботи велися за рахунок керівника майстерні, де працювало 18 осіб. Одночасно, панора-

му треба було переробити, щоб показати Львів українським, а не польським містом, – підкреслювалося в листі [27].

Микиту Хрущова зацікавила панорама. У тому ж році він зі своїм заступником М. Бажаном відвідав майстерню (вул. Вірменська, 23), довго розмовляв із Я. Вітвіцьким, оглядав, високо оцінив побачене й обіцяв допомогу, підтримку, про що повідомляла газета «Львовская правда» [28].

З матеріалів обласного відділу у справах архітектури з'ясуємо, що панорама значилася у переліку робіт, які забезпечував цей відділ; вважався боржником на її створення за 1945 р. в сумі 30 тис. крб., котрі наступного року, припускаємо, повернув на «фінансування будівництва панорами». Залишається з'ясувати, що означає «будівництво панорами», для закінчення якої потрібно 2 млн. 117 тис. крб. Панораму як макет практично завершували, але для її експозиції потрібне було приміщення. Фахівці сходилися на тому, що в ідеалі таким приміщенням могла бути Порохова вежа [29]. Отже, вказана сума, напевно, передбачалася на відбудову й облаштування вежі під панораму.

Однак, склалося не так, як публічно мовилося посадовцями. В липні 1946 р. Я. Вітвіцький отримав документ на репатріацію до Польщі. Модель панорами була розібрана, а 16 липня 1946 р. його вбили за загадкових обставин. Через два тижні його дружина з дітьми та спакованою у шести великих скринях панорамною виїхала до Варшави. Згодом сім'я Я. Вітвіцького опинилася з панорамою у Вроцлаві – одному з міст, у якому осіло багато репатріантів із західноукраїнського краю. Саме в цьому місті за півстоліття потому 2 лютого 1994 р. панорама була відкрита для огляду [30].

У Вроцлав поляки перевезли й пам'ятник письменникові О.Фредру. Очевидно, на це була міжурядова згода, як і стосовно пам'ятника поетові К. Уейському, встановленого у Щеціні.

Питання польської монументальної спадщини у Львові ще прискіпливіше вивчали партійні органи, вирішуючи її долю із суто ідеологічних принципів, про що свідчить доповідна Львівського обкому КП(б)У від 15 липня 1947 р. першому секретареві ЦК КП(б)У Л. Кагановичу. В ній інформувалося, що ухвалено знести пам'ятники Ф. Смольці (революціонерові, борцеві за збереження Великої Польщі, ініціаторові й організаторові насипання «Люблінської могили»), А. Голуховському (магнатові, багатолітньому намісникові Галичини), С. Яблоновському (гетьманові, переслідувачеві православ'я), Яну III Собеському (королеві, «рятівникові Європи»), а також відповідні таблиці, знаки, гарматні ядра зі стіни Кафедрального костелу як символів оборони Львова 14 листопада 1920 р. від більшовицьких військ [31].

З усього цього монументально-пропагандистського розмаїття, що працювало на «польськість» Львова, залишили пам'ятники кам'яно-цементної маси польським повстанцям кінця XVIII ст. Я. Кілінському (Стрийський парк) і Б.

Гловацькому (узбіччя вул. Личаківської), що не представляли матеріального інтересу та не драгували з ідеологічних позицій, а також вишуканий пам'ятник А. Міцкевичу. Щодо останнього, то було взято до уваги, по-перше, загальнолюдські цінності творчості поета, по-друге, те, що до спорудження пам'ятника долучився також український скульптор М. Парашук. Якимсь чином поляки врятували пам'ятник Яну III Собеському від переплавлення – його в 1950 р. вивезли до Польщі й тепер він стоїть у Гданську [32].

З названої доповідної Львівського обкому КП(б)У випливає, що офіційно стартував наступ на чужі режимові монументально-меморіальні елементи, об'єкти, де надзусиль їй особливої дипломатії не вимагалось. До 1951 р. було знесено публічно або без зайвого розголосу з парків, вулиць, будинків, балконів понад 100 символів, творів переважно польського походження культурного змісту. Так, одну з пам'ятних дошок за ухвалою Ленінського райкому партії з таким завзяттям зірвали зі стіни Лагинського костюлу, що зіпсували вигляд фасаду споруди. Це, навіть, викликало нарікання в обласному відділі у справах архітектури [33]. Без сумніву, Львів збіднів на декоративно-пластичне розмаїття. Проте, не слід побиватися за кожною знесеною річчю, бо чимало було серед них, що уславлювали польську зверхність, поруч із якими не знаходилося місця для знаку, меморіальної дошки українців. Світова практика переконує, що символи окупаційної влади існують доти, доки існує окупаційна влада.

Оповідмо про окремі зі знесених об'єктів, сліди котрих тією чи іншою мірою збереглися. Це, насамперед, постать легендарного Яна з Дуклі, встановленої в 1736 р. на колоні перед Бернардинським костюлом (тепер церква Св. Андрія). Колишній настоятель монастиря бернардинців Св. Ян, який був похований у підземеллі храму, уславився тим, що під час облоги Львова 1648 р. військом Б. Хмельницького начебто з'явився в небесах, і налякані нападники відступили. Були здерті й меморіальні дошки з постаменту колони, де зріють пощерблені ніші. Згодом верхівку колони декорували кам'яною вазою. Дещо по-іншому склалася доля демонтованої скульптури Богородиці в криниці (нині просп. Свободи). Вона вціліла десь у захаращеному закутку Бернардинського костюлу; на початку 1990-х років її повернули на попереднє місце.

Складніше було з нерухомими культовими спорудами – костюлами, монастирями. Їх не перенесеш, не демонтуєш, що водночас абсолютно не означало їхню недоторканість, на практиці вони стали беззахисними, об'єктами пограбувань, нищення загалом. З метою визначення їх архітектурно-мистецької вартості у травні 1946 р. Львівський обком КП(б)У створив комісію на чолі із заступником директора Львівського історичного музею, колишнім членом Комуністичної партії Західної України Б. Дудикевичем. До Комісії ввійшли також заступник директора Львівського музею українського мистецтва, мистецтвознавець М. Драган, директор Львівської обласної картинної галереї О. Збронцева, архітектор Є. Нагірний та інші.

Обстеживши 33 об'єкти, члени комісії поділили їх на три вартісні групи (категорії). До першої було віднесено споруди високої цінності: костьоли Кафедральний (з каплицею Боїмів), Вірменський, Бернардинів, Домініканів, Бенедикток, Магдаліни, Єзуїтів, Мартина та Миколая, радилося повністю зберегти їх зовнішній і внутрішній декор; другу групу в кількості 9 об'єктів рекомендувалося використати для різних потреб, в т.ч. господарських, але не порушуючи їх зовнішнього вигляду, третя група – решта споруд, які не були визначені пам'ятками. Комісія констатувала, що з більшості костьолів і монастирів поляки вивезли цінності, а наявний інвентар визнала за доцільне зібрати в одне місце, книги передати у фонд наукової бібліотеки; слід також опікуватися органами, що були майже в усіх костелах; загалом: запобігти від розкрадання решти речей, що залишилися [34].

Узявши міркування Комісії, очоленої начальником обласного управління у справах архітектури О. Феофановим, до уваги, облвиконком доручив їй 13 серпня того ж року внести пропозиції щодо збереження об'єктів культурної спадщини, їх ефективного використання. Комісія вважала за доцільне створити окрему державну установу, архітектурно-мистецький заповідник, якому підпорядкувати всі названі об'єкти першої категорії, аби їх охороняли, утримували в належному консервованому стані й проводили наукову роботу та заборонити будь-які перебудови, зміни тощо. Стосовно об'єктів другої й третьої категорій члени Комісії підтримали своїх попередників [35].

За десять днів Комісія зайнялася передачею майна з об'єктів I і II категорій визначеним установам і закладам [36].

Підсумувала цю копітку роботу постановою облвиконкому від 6 грудня 1946 р. «Про заходи по збереженню цінних в історико-мистецькому відношенні приміщень римо-католицьких монастирів і костелів та культового майна цих приміщень» і класифікувала їх за трьома категоріями. Культове майно, що не надавалося музеям, рекомендувала зосередити в костьолі Сакраменток (тепер вул. Тершаковців). Отже, з 33 польських культових споруд, з яких залишилося кілька діючих, 17 опинилося у I і II категоріях (відповідно 9 і 8), 16 – у третій [37]. Припускаємо, цим станом справ цікавився уряд УРСР, бо на ім'я М. Хрушова надійшов відповідний лист із переліком об'єктів і їх класифікацією [38].

У січні, березні 1947 р. всі значні римо-католицькі споруди були передані на баланс обласному відділу у справах архітектури [39].

Одночасно повосенний час можна оцінювати як край негативний щодо охорони культових споруд. У численних актах, що зберігаються у львівських архівах, зафіксовані злам дверей, крадіжки речей, світильників, фасадних труб з органу, наркання на брак сторожів тощо. Проте, найбільшим експропріатором церковного начиння був власне облвиконком. Для облаштування кабінетів, сесійної зали чиновники взяли десятки кришталевих люстр, торшерів, бра, підсвічників, мармурових постаментів тощо [40].

За клопотанням (читай – указівками) вищих структур Львівський облвиконком розпорядився передати органи з костьолів Вірменського Ташкентській консерваторії (1947 р.), Єзуїтів – Московському театрові драми (1951 р.); розмаїтий релігійний реквізит, дерев'яну пластику (розп'яття) отримала кіностудія «Мосфільм» для зйомок кінострічок «В одной стране» (1949 р.), «Овод» (1954 р.) [41]. Звичайно, речі назад не повернули...

Обібравши Вірменський костел як липку, його, проте, не залишили порожніми: до вологого приміщення перенесли унікальну колекцію ікон зі споруди Художньо-промислового музею, де мали влаштували філіал Центрального музею В.І. Леніна.

Украї повільно просувалися справи з ремонтно-реставраційними роботами. Брак робочої сили, передусім кваліфікованих фахівців, відповідної спеціалізованої структури, котра забезпечувала б проектно-технічною документацією, давалися взнаки. Впродовж кількох років не могли використати 56 тис. крб. на реставрацію каплиці Кампіанів – бракувало відповідної установи, а приватного скульптора не влаштовували умови оплати [42].

Утворення 1946 р. спеціалізованого тресту «Будмонумент», на котрий покладалося завдання спорудження монументів, реставрації та відбудови пам'яток архітектури всесоюзно-республіканського значення [43], дещо поліпшило освоєння асигнувань, особливо у справі виготовлення проектною документації.

Але, здається, цей поступ обійшов Домініканський костьол. На відбудовану частину його даху обвалився кавалок карнизу довжиною до 5 м. Наступного 1948 р. виділили 50 тис. крб., щоб відновити карниз. У 1951 р. витратили 1,7 тис. крб. ще на щось. Надалі справа реставрації костьолу до 1954 р. зупинилася [44].

У кількісному відношенні переважав ремонт пам'яток, що здійснювався орендарями. Наявний більш-менш зрозумілий звіт обласного відділу у справах архітектури за 1948 р. свідчить, що з 458 тис. крб. майже 407 тис. крб. витратили орендарі. Ремонтно-реставраційними роботами було охоплено 23 об'єкти. Серед них – оборонна стіна Бернардинського монастиря, будинок Оссолінеум (тепер Наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України), костьоли Кармелітів і Марії Сніжної, низка будинків на площі Ринок і прилеглих вулицях [45].

Попри позитивні кількісні пам'яткоохоронні факти, вип'ячувалися й негативні: реставраційні роботи розтягувалися на невизначений час, низка орендарів грубо порушувала вимоги експлуатації пам'яток, вдавалася до самовільних перебудов, змін у інтер'єрі, про що інформував обласний відділ у справах архітектури керівників міста й області, а також звернувся до прокуратури з проханням припинити до відповідальності тих (хто саме не вказувалося), хто зруйнував в'їзні ворота Бернардинського монастиря [46].

Аналогічна картина спостерігалася загалом у всій країні, на що вказувалося у постанові Ради Міністрів СРСР від 14 жовтня 1948 р. «Про заходи до поліпшення охорони пам'яток культури» – першому всесоюзному правовому документі. У

постанові й затвердженому відповідному положенні були визначені органи влади на місцях, установи, що зобов'язані займатися обліком, реєстрацією, охороною, реставрацією й утриманням пам'яток; також доручалося розробити інструкції у цій справі для кожного виду пам'яток: архітектури, мистецтва, археології та історії [47]. 30 грудня 1948 р. Рада Міністрів УРСР відреагувала на вищезазначені документи відповідною постановою [48].

Подібний крок зробив і Львівський облвиконком, ухваливши відповідні постанови, накази, заходи. До останніх віднесемо прикріплення на стінах будівель інформаційно-охоронних дошок індивідуального призначення. В цілому, це була загальноукраїнська кампанія і вона розтягнулася на десятиліття. Орендарів пам'яток місцевого значення зобов'язували оплатити вартість дошки, на що не всі погоджувалися; були випадки, коли хтось охоронні дошки знімав, аби спантеличувати, що будівля не є пам'яткою. Таких стандартних охоронних дошок було централізовано виготовлено для пам'яток України десятки сотень, помітна частка з яких опинилася у Львові. Прикро, але їх не минули текстово-нормативні неточності. Замість правильної української назви «пам'ятка» значиться «пам'ятник», а запевнення, що об'єкт охороняється державою і його пошкодження карається законом, мало що важило, бо такого закону натоді не існувало.

Сподівання на орендарів як рятівників споруд були наївними. Про це ті, хто працював у пам'яткоохоронному середовищі напевне знали. Швидко з'ясувалося, що орендна практика суттєво не розв'язувала проблем. Радянський орендар як би не називався – все ж був частиною єдиної централізованої соціалістично-планової системи, повністю залежний від державних асигнувань, у якій би формі вони не надходили. Навіть при найпалкішій любові до унікальної споруди він міг виділити стільки грошей на її утримання, скільки дозволялося. Були керівники-орендарі, які «вибивали» кошти у своїх, інколи досить грошовитих міністерств і відомств для ремонту орендованої споруди-пам'ятки, чого не скажемо про культурно-освітні відомства, що фінансувалися за «залишковим принципом». Виконані в 1950 р. ремонтно-малярні роботи на 22 об'єктах Львова (Кафедральний костел, собор Св. Юра, фасади 12 будинків на пл. Ринок), вартістю понад 2 млн. 351 тис. крб. в абсолютній більшості велися господарським способом (тобто орендарями). Більш зрозумілою мовою – релігійними громадами, житлово-експлуатаційними конторами (бо будинки знаходилися в самісінькому центрі міста й були житловими). Водночас, через відсутність фахових підрядників 281 тис. крб. спеціальних асигнувань не було використано [49].

Аналогічні закиди робилися й на адресу спецтресту «Будмонумент». Але якщо раніше він не справлявся із реставраційними завданнями, зосереджуючись на монументальній пропаганді (це було й легше, й прибутковіше), то на початку 1950-х років й поготів. Відбудова народного господарства наче завершилася, зростаючий обсяг ремонтно-реставраційних робіт ставав очевидним, він

вимагав відповідної матеріально-кадрової бази. Звідси реорганізація у 1951 р. «Будмонумента» в Республіканські спеціальні науково-реставраційні виробничі майстерні управління у справах архітектури при Раді Міністрів УРСР, в розпорядженні яких були Київська, Львівська і Чернігівська міжобласні науково-реставраційні виробничі майстерні [50]. Вважалося, тепер підрядники значно наблизяться до реставраційних об'єктів, що дозволить краще враховувати специфіку й особливості споруд регіону, освоювати бюджетні асигнування, зменшувати кількість робіт, які проводилися господарським способом.

Але міркування – одна справа, а практика – інша. Обласні структури охорони пам'яток мали значні клопоти з орендарями не тільки з приводу ремонту. Орендарі уникали зобов'язань дотримуватися норм використання пам'яток, розраховуватися за них. Станом на 1 березня 1951 р. з 414 пам'яток архітектури Львівської області половина припадала на Львів, серед яких виділялися культурні споруди польського походження. З'ясовано, що в місті укладено договорів: охоронних – лише 14, орендно-охоронних – 9, зобов'язань – 4 [51]. В архівному фонді обласного відділу у справах архітектури зберігаються десятки копій листів до орендарів із нагадуваннями, проханнями, вимогами, погрозами (як наприклад, копія листа від 29 квітня 1949 р. від Генерального прокурора СРСР про притягнення до відповідальності осіб, які порушують норми користування пам'ятками, аби орендарі виконували приписи [52]).

До прокурорських санкцій вдалися у 1951 р. стосовно начальника «Харчторгу», котрий перетворив косяол Св. Софії на цех для соління овочів, квашення капусти, а територію, захарашену прибудовами, на смітник, відмовляючись від оформлення договору й оплати оренди [53]. Очевидно, ще менш привабливо виглядала територія Домініканського косяолу, де заготівельна база тресту ідалень і ресторанив тріпала мішки з-під борошна, ремісниче училище зберігало вугілля, а «Харчторг» Сталінського району міста скидав овочеві відходи. Цю споруду також орендували кондитерські фабрики «Більшовик», ім. Кірова, проте, ремонтувати її було нікому – зафіксовано поломку окремих мармурових скульптур у середині косяолу [54]. До слова, всесоюзною інструкцією «Про порядок обліку, реєстрації, утримання та реставрації пам'яток архітектури, що перебувають під державною охороною» (1949 р.) заборонялося використовувати пам'ятки архітектури під зерносховища, овочесховища, льохи для засолу та зберігання продуктів, льодовники, рибні комори тощо, а також передавати одну пам'ятку кільком установам, аби уникнути знеособлення відповідальності за її використання [55].

Практично з кожним орендарем обласний відділ у справах архітектури мав клопоти, що складають цікаву й водночас гнітнучу хроніку. В 1952 р. орендарям були висунуті ультимативні вимоги «вибратися» з косяолів Кармелітів, Домініканців і Бернардинів. Але «ультиматум» не спрацював, оскільки орендарі не мали інших приміщень [56]. Щоправда, за базу «Союзопткультторгу», що орендува-

ла Бернардинський костел, таки взялися. Семимісячний термін її оренди закінчився наприкінці 1952 р., але зобов'язання зробити невеликий ремонт і утримувати пам'ятку в належному стані не виконані. Про ці серйозні недоліки з обуренням писали члени пленуму Спілки радянських архітекторів України, які відвідали 22 жовтня 1953 р. костюл, у заяві до органів влади, назвавши експлуатацію пам'ятки «варварським режимом <...> внаслідок чого живописні стіни, вітвар, різьблені панелі та лавки завалені ящиками, тюками й іншими речами, що знищують цінні шедеври мистецтва; підлога з плиток зруйнована, дах у вітварній частині протікає, знищуючи живопис на стелі і стінах» [57]. Уточнимо: частина даху впала ще в 1951 р.; сусід – історичний архів – самовільно проламав прохід в оборонній стіні, щоб вмонтувати хвіртку; хтось зняв охоронну дошку, а міліція запевняла, що вже рік її «щукає» [58]. Але ці випробування комплексу Бернардинського костюлу, як з'ясується, не останні. В його дворі поки-що комфортно почувалося ремонтно-будівельне управління з матеріалами, прибудованими, стайнею на 10 коней – головною тягловою силою, яка залишала після себе відповідні залишки життєдіяльності.

Іншим визначним спорудам римо-католицького віросповідання теж не таланило. Їх розтягували орендарі, в т.ч. методом самозахоплення, пристосовували для різних господарських потреб. Жодна зі споруд, позбавлена свого первісного призначення, не була пристосована для духовної користі в країні войовничого атеїзму. Ні досвіду, ні намірів й, головне, бажання тодішні можновладці в цій справі не мали.

Однак, подих свіжого повітря, що прирікав кінець «авгієвим стайням», витав. Смерть у березні 1953 р. Й. Сталіна спричинила тріщини в тоталітарній споруді політичного режиму й обережне відкриття зависи у західний світ, де посилювався інтерес до ізолюваної країни, її пам'яток, культурної спадщини. Наступне десятиріччя, відоме як період хрущовської відлиги з її суперечливістю, непослідовністю, в т.ч. й у ставленні до історико-культурного надбання, заслугоує на подальше дослідження.

Джерела та література

1. *Бадяк В.* На рідній не своїй землі // Інформаційний бюлетень. Об'єднання товариств депортованих українців «Закерзоння». – 2010. – № 20. – С. 13-16. та ін.; *Він же.* Переселенська акція українців Закерзоння: історіографічний огляд // Українська історична наука на порозі XXI століття. Т.1. – Чернівці: Рута, 2001. – 351-356 с.; Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр.: Документи, матеріали, спогади. У 3-х т. Т. 3. Спогади. – Львів, 2002. – 418 с.; *Боцуль М.* Біль душі. – Львів, 2005. – 540 с.; Павлокома – символ трагедії Закерзоння. Спогади. – Львів: Друкарські куншти, 2005. – 164 с.; Українці Закерзоння. Матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. та спогади з нагоди 60-річчя депорт. автохт. українців з Польщі, м. Бучач, 29-30 верес. 2005 р. – Львів: ЛНАМ – Сполом, 2007. – 292 с.; Репатріація чи депортація. Переселення українців з Польщі в УРСР. Зб. докум. (Перекл. з польської) – Львів: Каменярь, 2007. – 256 с.; *Іванусів О.* Церква в руїні. Загибель українських земель Перемиської єпархії.

- Канада, 1987– 350 с.; Депортація українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя (1944-1947 рр.). Матер. наук. конф. «50-річчя депортації», Львів, 22 жовтня 1994. – Львів, 1996. – 64 с.; *Кляшторна Н.* Акція-51. Книга пам'яті. – Брошнів – Осада: МПП «Галья» – 2009. – 448 с.; Корманичі і Фредропіль на Перемишльщині. Документи, дослідження, спогади, анотації, коментарі, світлина. – Львів, 2009. – 328 с.; *Петречко Д.* Втрачені українські села. Чорна – Брошнів, 1997. – Осада: МПП «Галья» – 2010. – 528 с.; *Сергіїчук В.* Трагедія українців Польщі. – Тернопіль, 1997. – 136 с.; Депортації українців та поляків: кінець 1939-початок 50-х років (до 50-річчя операції «Вісла»). – Львів: Ін-тут українозн. ім. І.Крип'якевича НАН України, 1998. – 132 с.; *Ференц В.* Завжди вітер дув в очі... Розповідь депортованого з Радимна. – Львів: Растр-7, 2009. – 140 с.; Ярославщина. Історико-мемуарний збірник. Вип. 1. – Львів: ВУ, 2009 – 212 с.
2. Історія Української РСР. У 8-и т., 10-и кн. – К.: Наук. думка, 1979. – Т. 8, кн. 1. – С. 71.
 3. *Акуленко В.І.* Україна і Польща: міжнародно-правові проблеми і перспективи повернення культурних цінностей (1944–2006 рр.) // Праці Центру пам'яткознавства (далі – ПЦП). Вип. 10. – К., 2006. – С. 16; Вип. 11. – К., 2007. – С. 5–26.
 4. Депортації. Західні землі України в кінці 30-х – початку 50-х р. Документи, матеріали, спогади. – Львів, 1998. – Т. 2. – С. 318, 332-333, 339.
 5. *Бадяк В.* Дзвони // Сільські вісті. – 2005. – 2 грудня; *Він же.* Дзвони // *Бадяк В.* Надбання. Науково-публіцистичні праці. – Львів: ЛНАМ, 2008. – С. 288–291; *Кляшторна Н.* Акція-51. Останні свідки. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. – С. 106–131.
 6. Пам'яті жертв села Горасць. // Біюлетень. Об'єднання українців у Польщі. Відділ у Перемишлі. – 2010. – 21 серпня.
 7. Докладніше див.: *Бадяк В.* Депортація в оцінках міждержавних стосунків // Українці Закарзоння. – С. 7–23.
 8. Вимогу замінити на плиті невідомого солдата мілітарний меч на хрест поляки досі не виконали. Цей меч символізує не стільки події польсько-української війни 1918–1919 років, скільки легенду, згідно якої польський король Болеслав Хоробрий (967–1025), воюючи з Ярославом Мудрим, підійшов у 1018 р. до металевих воріт Кисва і так сильно вдарив по них мечем, що він надщербився. Історики спростували легенду, але полякам вона імponує як давня звитяга над Руссю, символом якої є «меч-щербець».
 9. *Бадяк В.* Збереження пам'яток на Львівщині в післявоєнні роки // Український історичний журнал. – 1974. – № 4. – С. 123; *Він же.* Становлення засад пам'яткоохоронної роботи у Львові // ПЦП. Вип. 18. – 2010. – С. 21–35; *Яремич Г.* Охоронні та пам'яткознавчі традиції Львова // Галицька брама. – 1996. – № 15. – С. 18–19. У контексті загальноукраїнських проблем про пам'ятки Львова також див.: *Акуленко В.І.* Охорона пам'яток культури України. 1917–1990. – К.: Вища школа. – 1990. – 274 с.
 10. Нариси історії Львівської обласної партійної організації. – Львів: Каменяр, 1969. – С. 121; *Смірнов Ю.* Діяльність Комісії з охорони пам'яток культури у Львові в 1939–1940 роках // Галицька брама. – 2009. – № 7–9 – С. 30–32.
 11. Законодавство про пам'ятники історії та культури. – К., 1970. – С. 220.
 12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 4906, оп. 1, спр. 15, арк. 2.
 13. *Акуленко В.І.* Охорона пам'яток культури... – С. 161.
 14. ЦДАВО України, ф. 4906, оп. 1, спр. 15, арк. 30.
 15. *Шпица О.* Комбатанти польських повстань і інші... // Галицька брама. – 1999. – № 5–6. – С. 24–25.
 16. *Харчук Х.* Австрійський військовий цвинтар та поховання українських січових стрільців на Личакові // Галицька брама. – 1999. – № 5–6. – С. 20.
 17. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. Р-1315, оп. 1, спр. 8, арк. 5–9.
 18. *Акуленко В. І.* Охорона пам'яток культури... – С. 162; ДАЛО, ф. Р-1315, оп. 1, спр. 8, арк. 41, 58.
 19. Советское искусство. – 1945. – 27 июля.
 20. *Акуленко В. І.* Охорона пам'яток культури... – С. 173–174.

21. ДАЛО, ф. Р-1315, оп. 1, спр. 2, арк. 15, 28, 325–359.
22. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду. Зб. док. – К.: Держполітвидав України, 1961. – Т. II (червень 1941–1960 рр.). – С. 121–122.
23. ДАЛО, ф. Р-1315, оп. 1, спр. 8, арк. 115–116.
24. Там само, спр. 22, арк. 15.
25. Там само, ф. П-3, оп. 1, спр. 425, арк. 87–97; спр. 428, арк. 52.
26. Там само, арк. 34.
27. Там само, арк. 30–31.
28. *Витвицький Я.* Пластическая панорама старинного Львова // Львовская правда. – 1946. – 12 марта.
29. ДАЛО, ф. Р-1315, оп. 1, спр. 2, арк. 15; спр. 6, арк. 31; спр. 8, арк. 115–116.
30. На початку 1990-х років панорама і постать Я. Вітвицького стали об'єктами вивчення дослідників, публікаціями яких послуговуємося у «Галицькій брамі» (№ 3, 1994 р, с. 8–9; № 6, 1995 р., с. 13; № 17, 1999 р., с. 2).
31. ДАЛО, ф. П-3, оп. 8, спр. 448, арк. 263–265.
32. Докладніше див.: *Шишка О.* Пам'ятники і меморіальні знаки Львова (до 1991 року) // Галицька брама. – 2010. – № 6–7. – С. 4–12.
33. ДАЛО, ф. Р-1315, оп. 1, спр. 43, арк. 150; ф. Р-1657, оп. 1, спр. 48, арк. 21–22.
34. *Бадяк В.П.* Збереження пам'яток архітектури... – С. 123; ДАЛО, ф. Р-1315, оп.1, спр. 8, арк. 63–64.
35. ДАЛО, ф. Р-1315, оп.1, спр. 8, арк. 90–91.
36. Там само, арк. 106–107.
37. Там само, арк. 111, 113.
38. Там само, спр. 9, арк. 7.
39. Там само, арк. 25–28.
40. Там само, спр. 8, арк. 14; спр. 9, арк. 48, 53, 70–72, 77, 86–87, 141–144.
41. Там само, спр. 9, арк. 44, 46, 131, 136–137.
42. Там само, арк. 6; спр. 6, арк. 37; спр. 12. В останній архівній справі вміщено прибутково-видатковий документи з питань майна костелів і церков.
43. Законодавство про пам'ятники історії... – С. 398.
44. ЦДАВО України, ф. 4906, оп. 1, спр. 1382, арк. 86; спр. 1510, арк. 152.
45. *Бадяк В.П.* Збереження пам'яток архітектури... – С. 123; ЦДАВО України, ф. 4906, оп. 1, спр. 1382, арк. 86–87; ДАЛО, ф. Р-1315, оп. 1, спр. 19, арк. 85–86.
46. ДАЛО, ф. Р-1315, оп.1, спр. 16, арк. 5–6, 24, 41, 43.
47. Охрана памятников истории и культуры. Сб. докум. – М., 1973. – С. 65–75.
48. Культурне будівництво в Українській РСР... – С. 186–188.
49. ДАЛО, ф. Р-1315, оп.1, спр. 43, арк. 97.
50. 50-річчя Укрреставрації. Історія корпорації. – К. – Львів, 1996. – С. 7.
51. ДАЛО, ф. Р-1315, оп.1, спр. 43, арк. 97, 119–121.
52. Там само, спр. 33, арк. 40; спр. 43, арк. 39, 41–42.
53. Там само, спр. 43, арк. 113.
54. Там само, арк. 151–152; ф. Р-1657, оп.1, спр. 48, арк. 20–21.
55. Законодавство про пам'ятники історії... – С. 348, 355.
56. ДАЛО, ф. Р-1315, оп.1, спр. 49, арк. 43–44.
57. Там само, спр. 56, арк. 75.
58. Там само, спр. 43, арк. 46, 63.

***Бадяк В.П.* Культурное наследие поляков во Львове в памятникоохранной деятельности советских органов власти послевоенных лет**

Выясняются вопросы деятельности советских органов власти, поляков во Львове относительно культурного наследия, оставленного в середине 40-х годов впоследствии межгосударственного соглашения 9 сентября 1944 г. об их выезде на свою историческую родину, рассматриваются формы и методы сохранения и использования ценных архитектурных сооружений, прежде всего культового назначения, потерявшие собственника, акцентируется внимание на мемориально-монументальные объекты, не воспринявшиеся большевистской идеологией.

Ключевые слова: культурное наследие поляков, репатриация, охрана памятников, костел, мемориал, реставрация, учет, аренда.

***Badyak V.P.* Problem of protecting cultural heritage of polish inhabitants of Lviv by Soviet authorities after the World War II**

Article deals with problem of protecting cultural heritage of polish inhabitants of Lviv by Soviet authorities in the middle of the 1940-th. According to intergovernmental pact of the 9-th of September of the 1944 polish inhabitants have to move to their historical Motherland. Forms and methods of protecting and using of edifices mainly sacral that lost owners are revue. Special attention is paid to memorial and monumental objects which were not accepted by Soviet ideology.

Key words: cultural heritage of Poles, repatriation, restoration, monuments protection, memorial, Catholic church, registration, lease.